

ОТЛЯДИ, РЕЦЕЖІІ, АХОПАЦІІ

НОВА КНИЖКА З ІСТОРІЇ КОБЗАРСТВА ХХ століття

Питанню вивчення кобзарської традиції протягом ХІХ—ХХ ст. присвячено багато публікацій. Це, зокрема, відомі праці М. Лисенка, Ф. Колесси, К. Квітки, К. Грушевської, Г. Хоткевича, Б. Кирдана, А. Омельченка, Ф. Лаврова та багатьох інших. Одну з найповніших бібліографій з цього питання вміщено в книжці професора Н. Кононенка¹. Інтенсивно розробляється кобзарознавча проблематика як вітчизняними, так і зарубіжними вченими і сьогодні (С. Грица, М. Гримич, Н. Кононенко, В. Нолл, М. Хай та ін.).

Ця тема цікавить широке коло дослідників різних галузей науки і навіть різних спеціальностей. Наприклад, нова книжка харківського лікаря і музикознавця Костя Черемського "Повернення традиції", презентація якої відбулася 20 березня цього року в Києві, є першою спробою наукової розвідки про "нищення і спотворення характерного і невід'ємного складника традиційної української культури — кобзарства і бандурництва, про перспективи відродження автентичного кобзарського виконавства"²...

Діяльність мандрівних поетів і музикантів, "представників "спеціального" епічного середовища — знаменувала собою становлення професіоналізму"³ в практиці народного виконавства, в якому зберігалась і розвивалась епічна традиція українського народу.

Репрезентуючи хоч і надто своєрідну та все ж достеменно фольклорну традицію, кобзарсько-лірницьке братство рівночасно було системою певного рівня суспільної, фахової й духовної організації. На відміну від інших форм і жанрів традиційної духовної культури, для яких притаманні стихійність і синкретичність творення й функціонування,

рівень організованості й професіоналізму в кобзарстві був досить відчутний.

Кобзарсько-лірницькі об'єднання засновувалися на засадах глибоко традиційних, на принципах високої моральності й духовності. Це була здебільшого селянська фольклорна традиція, духовна й художньо-естетична потреба, без якої ні сам сліпий співець, ані середовище його життя собі не мислили. Чільне місце у кобзарській присязі, наприклад, займали такі чесноти, як: дотримання норм кобзарського усного звичаєвого статуту, неписаних законів честі і совісті, поваги до панотців, допомоги побратимам, чесності і справедливості в стосунках з братією, порядності в грошових стосунках з цехом і церквою⁴.

Служіння Богові і людям було самою суттю кобзарства-лірництва, а особа "божої людини" сприймалася оточуючими як посередник між Богом і людьми. Духовний авторитет старців був настільки високим, що їм нерідко доручали прямі функції служителів християнського культу — священика (відспівування померлих, поминання їх "на гробках" і в хаті, при відсутності або перевантаженні церковних служб і навіть хрещення дітей... — за свідченням Олесея Смика, учня останнього поліського автентичного лірника Івана Смика — в миру Івана Власюка).

Потреба молитися, сповідатися перед Богом, людьми і власною совістю, ходити з кобзою, лірою і жебрати "Христа заради", були органічними для них. Кобзарі і лірники — "божі люди" були "совістю нації, її духовним барометром", явищем досить поширеним в Україні дожовтневої доби. Наприклад, чисельність лірників наприкінці ХІХ ст. лише на Полтавщині (за фіксацією Опанаса Сластьона) наближалася до 3000 чоловік, а в

усій Україні сягала приблизно 10000⁵. Ставлення до них визначало моральність і культуру оточуючих, певний рівень духовного стану нації і суспільства.

Як показує практика сучасного кобзарювання й лірникивання Київського кобзарського цеху (панотець — Микола Будник), більшість із згаданих постулатів звичаєвого кобзарського статуту майже цілковито спрацьовують і сьогодні.

В такому контексті надзвичайно актуальною і своєчасною є нова книга К. Черемського “Повернення традиції”. Це ґрунтовне дослідження ще молодого, але вже досить відомого автора. Названа збірка має велике наукове, історичне і практичне значення, зроблена вона з великою любов’ю, знанням справи, достатнім рівнем документальної, джерелознавчої достовірності та наукової аргументації.

Особливо цінним є широкий огляд сучасного стану вторинного реставрування та наукового реконструювання автентичної кобзарської традиції в особах її основних представників: Георгія Ткаченка, Миколи Будника, Миколи Товкайла, Павла Супруна, Володимира Бикова, Володимира Кушпета, Михайла Хая, Тараса Компаніченка, Павла Зубченка, Григорія Ковалю, Ігоря Рачка та самого Костя Черемського.

Деякі зауваження можуть бути висловлені щодо назви книги “Повернення традиції”, оскільки весь матеріал, представлений у збірці, переконливо доводить, що автентична традиція українських кобзарів і бандуристів загинула наприкінці горезвісних 30-х (лірники “підпільно” протримались ще кілька десятиліть). На жаль, нічого в світі не можна повернути й відтворити в достеменному вигляді. Сам автор та його співавтори по “Кобзарській катедрі” — своєрідному “круглому столу” в межах збірки, а саме: Г. Хоткевич, Г. Ткаченко, М. Хай, М. Товкайло, В. Кушпет, З. Штокалко, М. Будник та ін. саме тут на кожній сторінці підтверджують зворотнє.

То чи не логічніше було б сучасний стан природної реставрації та наукової реконструкції кобзарства представляти як нову якість, новий сенс, нове сприйняття? Як нам здається, точнішою була б назва “Повернення до традиції”, що звучало б науково обґрунтованіше і більш відповідало б реальному стану речей.

Недостатньо вивіреними також видаються описи певних історичних моментів в плані їх подачі і оцінки. Так, наприклад, багато разів згадується постать Дмитра Миколайовича Ревуцького, людини великої і трагічної долі, що мала особливе значення для розвитку української культури як музикознавець,

фольклорист, літературознавець, але ніяк не композитор, як його називає К. Черемський. Цитую: “Критикуючи *композитора* Дмитра Ревуцького за упереджені погляди щодо приреченості традиційного співотства на сучасному етапі...” (С. 16). Оскільки в книзі нічого конкретного про нього не сказано, виникає можливість сплутати його з братом-композитором Левком Миколайовичем Ревуцьким не тільки для автора публікації, але й для менш підготовленого читача. Випади проти Д. Ревуцького зустрічаються і далі (див. С. 144), проте зовсім не згадуються його заслуги, хоча б як автора однієї з найперших (якщо не першої!) в радянські часи розвідки про кобзарську пісню. Його студія “Українські думи та пісні історичні” (1919 р.), що з’являється в той період, який так яскраво описує К. Черемський, була героїчним подвигом і так замовчувалася, що й досі є великою бібліографічною рідкістю.

Багато прізвищ в цьому історичному дослідженні вводяться без ніяких уточнень, коментарів та без належної оцінки, що у відповідному контексті набувають тенденційного відтінку. Тому хотілося б бачити наприкінці книжки абетковий покажчик найзначніших імен історичних осіб, які згадуються в публікації та відповідної об’єктивної оцінки їх діяльності, як це робиться звичайно в академічних виданнях. Це надало б публікації більшої науковості, конкретності у сприйнятті тієї складної епохи, допомогло б позбутися деяких неточностей, краще зорієнтуватися широкому колу читачів.

Це стосується також надрукованих (а точніше, ксерокопійованих) документів, які наводяться у дослідженні. Через недостатню поліграфічну якість відтворення цих унікальних матеріалів, навіть дуже зацікавлений читач не завжди може в них розібратися. Бажано було б подати їх поруч в розшифрованому вигляді, іноді з необхідними коментарями (як це прийнято в інших виданнях).

Отже, в історіографічному аспекті рецензована публікація потребує об’єктивного сприйняття та певної критичності в осмисленні деяких історичних фактів.

Музикознавчі аспекти майже повністю відсутні в даному дослідженні. Однак і тут можна помітити деякі неточності. Так, на с. 29 у виносці № 4 даються такі відомості: “До традиційних кобзарських співоцьких форм, що *виникли в період I-ї світової війни*, слід віднести передусім *псалми*: “Настав двадцятий вік ужасний”, “Ісус з учениками...”. Звичайно, говорити про *виникнення* жанру псалми в ХХ сторіччі, навіть в конкретних зразках, досить проблематично. Поширений і до сьогодні перший приклад

(“Настав двадцятий вік ужасний”) вже є скоріше жанровою трансформацією псалми, що наближається до кітчевих новотворень. Приклад другий (“Христос з учениками”) важко поєднати саме з періодом Першої світової війни, тим більше, що схожі тексти зустрічались вже в дореволюційній пресі (наприклад, в записках О. Малинки).

Додаткових пояснень також потребує теза автора про те, що здавна в українському кобзарстві існувало дві виконавські школи: чернігівська і “заснована від харківських кобзарів *зінківська школа*” (С. 164—165). Щодо секретів гри на інструменті важко сперечатися з Костем Черемським, який “сам грає блискуче на рівні, наближеному до рівня гри Гната Хоткевича” (за висловом М. Хая). Але чому автор не визнає Полтавської школи? Як узгодити його сумніви щодо її існування із свідченням видатних фольклористів Ф. Колесси, С. Грици, М. Гримич?

Питання регіональної класифікації кобзарської традиції досить проблематичне і ще недостатньо вивчене. Існують свідчення про наявність і Чернігівської школи, і Харківської, і Полтавської, і Київської та ін. (під поняттям “школа”, звісно, слід мати на увазі не тільки місце народження кобзарів та спосіб гри на інструменті). Але навіть загальновідома література з цього питання не названа в публікації К. Черемського. Немає жодного посилання на фундаторів вітчизняного кобзарознавства М. Лисенка, Ф. Колесу, С. Грицу, М. Гримич та ін. Відсутність бібліографії як такої наводить на думку про неповне володіння матеріалами та про недостатню наукову обізнаність автора з ґрунтовною кобзарознавчою наукою (чи її ігнорування).

Отже, враховуючи вищесказане, підведемо деякі підсумки щодо значення даного видання та його особливостей.

1. Чітке, конкретне визначення наукової проблематики, її своєчасність, гостра актуальність, новаторський сенс.

2. Переважання історичних аспектів дослідження, що стверджує його підназву і мету (історія нищення кобзарства).

3. Логічність та цілеспрямованість у викладі матеріалу, оригінальність структурної будови книжки (наявність своєрідного “круглого столу” — розділу “Кобзарська катедра”).

4. Величезний обсяг опрацьованих архівних матеріалів, використання маловідомої унікальної документальної бази.

5. Висвітлення явища традиційного кобзарства в контексті складної і подекуди малодоступної ще і досі історичної епохи (20—40-х років ХХ ст.).

6. Прекрасний добір ілюстрацій у вигляді фотографій, документів, пісенних текстів, віршів тощо.

7. Широкий огляд сучасного кобзарства (вторинне реставрування автентичної кобзарської традиції).

Все це характеризує нову публікацію як вагомий внесок у дослідження української традиційної культури.

Олена БОГДАНОВА

¹ Koponenko N. Ukrainian minstrels...and the blind shall sing. M. E. Sharpe. Armonk, New York, England, 1998.

² Черемський К. “Повернення традиції” / Харків. — Центр Леся Курбаса, 1999.

³ Грица С. Й. Украинская песенная эпика. М., 1990. — С. 54.

⁴ Детальніше про усний статут, т. зв. “Устиянські книги” див. в статті Гримич М. “Виконавці українських дум” // Родовід. — 1992. — Число 3. — С. 15—20.

⁵ Нолл В. Моральний авторитет та суспільна роль сліпих бардів в Україні // Родовід. — 1993. — Число 6. — С. 16.

ПРАЦЯ ПРО УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОГРАФА СВІТОВОЇ СЛАВИ

Франко Оксана. Федір Кіндратович Вовк (1847—1918)
Редактор Марко Антонович

Нью-Йорк: ВУАН, 1997. — 382 с.

Структурно книжка “Федір Кіндратович Вовк (1847—1918)” видана Українською Вільною Академією наук у Сполучених Штатах Америки до 150-ліття від дня народження вченого під редакцією її президента Марка Антоновича складається з монографічного дослідження Оксани Франко “Федір Вовк” (237 с.), до якого додана бібліографія праць (69 с.) та спогадів його дітей

(46 с.). Книга має солідний науково-довідковий апарат (19 с.).

Бібліографія праць Ф. Вовка, складена його дочкою Галиною, видана у 1929 році в Києві. М. Антонович та О. Франко поповнили її основними позиціями і довели до 1990 р. Яскраві спогади дітей (Галини і Юрія) поживляють дослідження і Федір Вовк постає перед нами не тільки як кабінет-